

Biofantasy

Moskát Anita *Horgonyhely* című regényének ökofeminista értelmezése I.

1 DEÁK Anita, *A videojáték mint a populáris kultúra elemei, avagy menekülés a mesevilágba* = *Me.dok*, 2012/2., 37. Elérhető itt: <http://www.medok.ro/sites/medok/files/publications/pdfs/ME.dok-2012-2.pdf>

2 RÉTI Zsófia, *Pellengér, nem piedesztál. Mágia és tabu a Trónok harca filmsorozatban*, Prae, 2017/2., 69.

3 VIVIAN SOBCHACK, *A fantasztikus film* = Geoffrey NOWEL-SMITH (szerk.), *Oxford Filmenciklopédia*, Glória Kiadó, Budapest, 1998, 323.

Bevezetés

A populáris kultúra körülvesz minket, része környezetünknek, mindennapi csevegéseinknek. Sokszor mégis lenézzük, és figyelembe sem vesszük mint esetleges kutatási alapot. Holott ez jelenti a mindennapi kultúrát, az emberek jelentős része ennek fogyasztója és felhasználója, tehát általa tanulmányozhatjuk legjobban a társadalom szokásait, jellegét.¹

– írja Deák Anita. Meglátását azzal egészíteném ki, hogy a népszerű alkotások nemcsak erre a két dologra világíthatnak rá, hanem a társadalomban fontos szerepet betöltő kérdésekre is.

Réti Zsófia a populáris kultúra egy másik fontos részét emeli ki, amikor azt írja, hogy:

Az elmúlt időszakban három, egymástól teljesen független megnyilvánulásban hallottam ugyanazt az – egyébként sem túl ritkán hangoztatott – véleményt, hogy a népszerű kultúrában idealizált képet látunk a társadalmunkról. A fogalmi zavar itt valószínűleg abból adódik, hogy valójában nem az emberi társadalomról láthatunk idealizált képet, hanem az emberi testről. [...] Ha a populáris kultúra termék, elvárható, hogy annak sértetlen legyen a csomagolása – ebben az értelemben kapcsolódik a tökéletes(ített) testek reprezentációjához. Ami azonban az idealizált társadalmat illeti, a népszerű kultúrában pont nem ezt látjuk.²

Ahogy Rétinél is olvasható, a populáris kultúra nem feltétlenül esz-képista, idealizált narratívákat kínál a befogadók számára, sőt, gyakran érzékeny a társadalmi változásokra, illetve a társadalmat foglalkoztató problémákra és félelmekre. Vivian Sobchack ezt a gondolatot árnyalja tovább a fantasztikus műfajok (a sci-fi, a horror és a fantasy) bemutatása során.

A filmtudomány szerint a fantasztikus műfajok között nincsenek éles határok, sőt, igen gyakran hibrid formában jelennek meg, és (általában) alternatív világot teremtenek meg.³ A fantáziafilm, vagyis a fantasztikus „az akarat természetét és a természet akaratát boncolgató” kérdések jellemzik, „s ez a megfordíthatóság látható összefüggéseket teremt a fizikai és a személyes világ között; ezáltal klasz-

szikus, idealizált emberi testeket mutat be, amelyek mindazonáltal képesek az átalakulásra és az akarakteróvel történő helyváltoztatásra⁴ különböző eszközök segítségével. A műfaj sajátosságainak magyarázata során Sobchack a fantasztikus narratívák valóságra való reflektálását is kiemeli:

A nemzeti identitás és történelem szintén hatott a fantasztikus műfajok népszerűségére – a stúdiókon innen és túl egyaránt. Siegfried Kracauer filmesztéta (1947) rámutatott, hogy számos, a húszas években készült német fantasztikus és horrorfilmben tünetileg fejeződik ki az, mennyire retteg a nép a politikai és a gazdasági káosztól, ebből következően pedig a weimari évek alatt megmutatkozik, mennyire fogékony a nemzet a fasiszta eszmék iránt. Az sem tűnhet véletlennek, hogy közvetlenül a második világháború előtt és után különösen sok fantasztikus kalandfilm készült Amerikában és Nagy-Britanniában egyaránt – sok közülük [...] olyan emberekről szóltak, akik ugyan meghaltak, de kaptak egy második „fantasztikus” lehetőséget arra, hogy megoldják a maguk mögött hagyott morális és érzelmi problémákat.⁵

Éz utóbbi idézetben Sobchack a fantasztikus zsánerek politikai problémákra és traumákra való reflexióját hangsúlyozza, jelezve, hogy gyorsan reagálnak az aktuális társadalmi kérdésekre. Nem csak a filmtörténetben, de az irodalomban is láthatjuk a Sobchack által felvázolt tendenciát. Tanulmányomban is több ehhez hasonló példát emelek ki az elmúlt évek (főleg magyar) fantasy terméséből, hogy bemutassam, milyen társadalmi, politikai vagy esetleg kulturális témák fordulnak elő az utóbbi időben. Munkám második felében mindezt egyetlen műre, Moskát Anita *Horgonyhely* című regényére fókuszálva teszem meg.

Témák a (magyar) zsánerirodalomban

A fejezetben kiemelt magyar szövegek főként 2015. után születtek, nagyjából 2018-ig bezárólag. Ezeket a regényeket és novellákat azért tartom remek példának, mert a zsánerolvasók körében (és kritikai fogadtatásuk esetében is) kiemelkedő sikereket értek el. Ebben a fejezetben egyetlen olyan szöveget emelek ki, amely korábbi keletkezésű és nem magyar, a többi példában a hazai közegben született műveket igyekeztem beemelni. Ez a néhány példa csak betekintést kíván nyújtani a magyar zsánerirodalomban ritkábban előforduló témákba.

Korunkban az újmédia dominanciáját tapasztalhatjuk; a digitális technológia az élet szinte minden területén megjelent, így nem meglepő, hogy az irodalmat sem hagyta érintetlenül. Az újmédia hatására, szűkebb értelemben pedig az adatbázis-logikára reflektál Lőrinczy Judit számítógépesjátékszerű narratívával rendelkező *Elveszett*

4 Uo., 326.

5 Uo., 330.

6 LŐRINCZY Judit, *Elveszett Gondvána*, GABO, Budapest, 2018.

7 Lev MANOVICH, *Az adatbázis mint szim-bolikus forma*, ford. Kiss Julianna, Apertúra, 2009/őszi, <http://uj.apertura.hu/2009/osz/manovich/>

8 Vö. BORBÍRÓ Aletta (b.aletta), *Ismeretlen terek nyomában (Lőrinczy Judit – Elveszett Gondvána)*, Próza Nostra, 2018/07/27 = <http://www.prozanosztra.com/iras/ismeretlen-terek-nyomaban-lorinczy-judit-elveszett-gondvana>

9 ANDORKA Rudolf, *Bevezetés a szociológiai*, Osiris, 2006, 133.

*Gondvána*⁶ című regénye. A történet kezdete és vége összeér, így egy időhurok, *loop* jön létre, viszont a két pont közötti események – mint arra a szöveg is reflektál – egyetlen lehetséges „játékidőt” mutatnak be, konkrétan az ezerháromszáznegyediket. A regény szerint két játékidő sem teljesen egyforma, hiszen a kisebb események különböző játékidőben más-más módon történhetnek, így az időhurok mindig csak egyetlen variációt mutat be a cselekvések kombinációjával és variációjával. A cselekmény apróbb szekvenciái egy-egy adatnak feleltethetők meg a Lev Manovich-féle adatbázis-logikában,⁷ amelynek egy játékidőben csak egyetlen variánsa érvényesül, és ezeknek az elemeknek az egymásutánisága hozza létre a narratívát, ahogyan az open world PC-játékok esetében is. Ezeknél a játékoknál a felhasználó döntéseiből jön létre egyetlen narratíva, amelyhez hasonló az *Elveszett Gondvána* is, hiszen ahogyan a játékosok mindig csak egyetlen elbeszélési lehetőséget ismernek meg döntéseik következtében, úgy a regény is egyetlen narratívát mutat be az opciók közül, bár reflektál a lehetőségekre, miszerint az események egy része korábban már megtörtént és újra meg fog.⁸

A lengyel Andrzej Sapkowski regénysorozatának annyiban van köze az újmédiához, hogy a *Witcher* című számítógépes játékok hatására vált népszerűvé a szerző *Vajak*-sorozata, amely a maga elképzelt világában szintén fontos valós problémákat mutat be. Ilyen például a kisebbségek elnyomása, kizsákmányolása és kihasználása, a fajgyűlölet és az intolerancia. A *Vajak* világában az emberek üldözik és kiirtják a „másfajúakat”, vagyis a tündéket vagy a dopplereket, illetve megvetik és kihasználják a törpöket. Ami másnak minősül az emberek szemszögéből, az veszélyesnek, deviánsnak, nem kívánatosnak számít, ahogyan például a vajákok is, akik a mutációk által emberfeletti képességekre tesznek szert, így a különbözőségük miatt félelmet keltenek az egyszerű emberekben.

A társadalmi kérdések egy másik csoportja, a falu reprezentációja fontos szerepet tölt be Veres Attila *Odakint sötétebb* című regényében, illetve több novellájában is, mint például a *Fekete talán*, a *Kisgömböc* vagy a *Visszatérés az éjféli iskolába* történetében. Ezek a szövegek a fantasy és a horror eszközeivel teremtik meg a falu állandóságát, statikusságát, a várossal ellentétes közeget. Történetileg az urbánus világ megjelenéséhez szokás kötni az elidegenedést,⁹ de Veres faluvízíóiban is jelen van az idegenség, bár inkább a faluhoz kapcsolódó fizikai munka, az áldozathozatal bontja fel a közelséget, ennek ellenére a kollektívát mégsem engedi teljesen széthullani.

Varga Bea, írói nevén On Sai, az *Apa, randízhatsz egy lovaggal?* című young adult regényében a feudális és a mi világunk ütközéséről gondolkozik, amit a technika, a tudomány és a mágia segítségével tesz meg. Az egyik oldal szemszögéből a másik primitívnek, „fogyatékosnak” minősül, hiszen csak a másik hiányosságát emeli ki. A regényben a fantasy tér először kollektív álmoként jelenik meg, amelyről idővel kiderül, hogy – az Yggdrasil felépüléséhez hasonlóan – egy máshol elhelyezkedő világ. A regény szerint az általunk ismert

világ tudósai próbálják megfejteni a másik tér anomáliáit és eltérő működését. Az interdiszciplináris kutatás is sugallja, hogy nem egyetlen, hanem több horizont van. A másikat, jelen esetben a mágiát nem lehet, nem elég az általunk ismert szabályoknak és tudásnak alárendelni, hiszen eltérő működési minták mentén érthető meg. A regény végére a mágia mégis összekapcsolódik a technikával, így a világot fenyegető gonoszt a fúziójuk tudja legyőzni. A regény szereplőinek gondolkodása több ponton példázza Vivian Sobchack álláspontját, miszerint napjainkban a mitikus gondolkozás visszatérése tapasztalható, amelynek egyik oka éppen a technológia dominanciája. Sobchack szerint, mivel többségünk nem szakember, a technikai eszközök számunkra mágikusnak tűnnek: használjuk őket, de mélyebb működésüket nem ismerjük.¹⁰

Az említett művekben fellelhető témák azonban nem mutatnak olyan mértékű sűrűsödést, mint a következő két alfejezetben tárgyaltak, amelyek egyre erőteljesebben és gyakrabban jelennek meg a fantasztikus irodalomban. Az egyik ilyen a gender-probléma, amelynek több előzményét is fellelhetjük, bár a kortárs magyar zsánerekben nem tekinthető dominánsnak, inkább a külföldi művek tematizálják. Emellett egyre jellemzőbbek az olyan szövegek a magyar regények között is, amelyek az ökológiai problémákra reflektálnak.

10 Vivian SOBCHACK, *Mittudományos fantasztikum? Egy műfaj hanyatlása a technológiai varázslat korában*, ford. ERDEI Lilla, Apertúra, 2015/ tavasz-nyár = <http://uj.apertura.hu/2015/tavasz-nyar/sobchack-mittudomanyos-fantasztikum-egy-mufaj-hanyatlasa-a-technologiai-varazslat-koraban/>

Vacsora. Az **Anna elrablása** című sorozatból, happening, 2001, Retus művészeti rendezvénysorozat, Haáz Rezső Múzeum képtára, Székelyudvarhely

11 TAKÁCS Gábor
(‘acélpatkány’),
*Eltépni a horgony-
láncokat (Moskát
Anita –
Horgonyhely)*, Próza
Nostra, 2015.06.15.
= [http://www.prozanosztra.com/iras/eltepni-horgonylanco-
kat-moskat-anita-
horgonyhely](http://www.prozanosztra.com/iras/eltepni-horgonylanco-
kat-moskat-anita-
horgonyhely)

12 NIHIL, *Moskát
Anita: Horgonyhely*,
kilencedik.hu,
2015.07.28. =
[http://www.kilencedik.hu/moskat-anita-
horgonyhely/](http://www.kilencedik.hu/moskat-anita-
horgonyhely/)

13 VÖRÖS Eszter,
*Moskát Anita:
Horgonyhely*, ekul-
tura.hu, 2015. 09.
7. = [http://www.ekultura.hu/olvasni-
valo/ajanlok/cikk/2015-09-07+10%3A00%3A00/moskat-anita-hor-
gonyhely](http://www.ekultura.hu/olvasni-
valo/ajanlok/cikk/2015-09-07+10%3A00%3A00/moskat-anita-hor-
gonyhely)

Gender-kritika a zsánerirodalomban

A kortárs magyar zsánerirodalomban kevés olyan regénnyel találkozhatunk, amelyek fő témája a nemi szerepekre reflektál. Talán Moskát Anita *Horgonyhelye* veti fel a gender-kérdést a legprovokatívabban, hiszen a szerző egy olyan világot teremt meg, ahol a nők bizonyos természet adta privilégiumnak hála szabadon utazhatnak a helyhez kötött férfiakkal szemben, akiken így uralkodnak. A regény 2015-ben jelent meg, és szinte azonnal a hazai fantasy irodalom egyik legfontosabb művévé vált. A kritikai fogadtatása kevésbé fókuszált a zsánerelemekre, sokkal inkább a regény gender szálára hívták fel a figyelmet. Azzal, hogy a férfiak a születési helyüktől, vagyis a „horgonyhelyüktől” nagyjából kétezer lépésre távolodhatnak el, a várandós nők azonban szabadon utazhatnak, a munka a társadalmon belül a nemi meghatározottság alapján oszlik meg. A falvak környékén fekvő szántókra csak a terhes nők mehetnek ki dolgozni, de a kereskedés és egyéb, a mobilitással összefüggő foglalkozásokat is csak a várandós nők tudják elvégezni. Akad kivétel a férfiak többé-kevésbé „szabad mozgására” is, ha valaki nem a szárazföldön, hanem egy hajón született, s így a horgonyhelyévé nem a föld, hanem a hajó válik.

A legtöbb kritika a történetből ezeket az elemeket domborítja ki, ahogyan például Takács Gábor is, amikor kiemeli, hogy a „könyvre a kiadói kommunikáció már korábban is úgy hivatkozott, mint gender fantasy”. Valamint akkor is, amikor megjegyzi, hogy:

most a férfiakon jelenik meg a nők évezredek elnyomása a maga brutalitásában – hiszen a nőket ugyanúgy láncra verték, tárgyként kezelték, megcsonkították, másodrangú lényként kezelték (és sokszor kezelik még ma is), mint a regényben a férfiakat – [...] ebben a világban az egyenrangúság és a szeretet csak nyomokban fedezhető fel.¹¹

Egy másik kritika Odveig, Vazil szerelmének megcsonkítása kapcsán írja, hogy:

Kimondottan embertelen például, ahogy Odveiget megcsonkítják saját társai, megfosztva őt teljes értékű asszonyi mivoltától – gyakorlatilag kasztrálják szerencsétlent, miközben az egyszeri olvasó a sokadik eunuch után már képes egyszeri vállrándítással elintézni Varys történetét, pedig talán ő is megérdemelné a szimpátiát. Ezzel szemben rengeteg férfinak lesz része szexuális megaláztatásban, ami pedig máshol az asszonyok sorsa hasonlóan komor közegekben.¹²

A kilencedik.hu szerzője egyértelműen a nemi szerepek cseréjére hívja fel a figyelmet, amellyel a már ismert motívumok új színezetet kapnak, így nagyobb hatást tudnak elérni az olvasóknál.

Vörös Eszter a szülő-gyermek viszony, anyaság és párkapcsolat megjelenítését domborítja ki,¹³ míg Pintér Máté azt, hogy Vazil saját

lányát, Helgát igyekszik fiúként nevelni. Emellett Pintér kritikájában hangsúlyossá válik a lány kitörése ebből a helyzetből, amivel a *gonosz diktátorként lefestett nők* közé áll. A szerző beemeli szövegébe a férfiak alávetett helyzetét is: a regényben rabszolgaként, bordélyok tenyészállataként, illetve otthoni kiszolgáltatott helyzetükben jelennek meg.¹⁴ Keserű József a *Horgonyhely* narratív szerkesztése esetén hívja fel a figyelmet a nemek ábrázolására, hiszen „[a] szerző kiváló érzéssel teremt meg az egyes nézőpontok közti egyensúlyt, s ennek köszönhetően a könyv látásmódja nem billen egyik irányba sem.”¹⁵

Naomi Alderman *A hatalom* című regénye a *Horgonyhely*hez hasonlóan matriarchális társadalmat mutat be. Aldermannál a nőkben egy inaktív szerv aktiválódik, amelynek segítségével áramot tudnak kibocsátani, az új erővel pedig bosszút állnak azokon (a férfiakon), akik bántották őket. Emellett vezető szerepre is törnek a politikában, a maffiában, vagyis a(z) általában) férfiakkal asszociált pozíciókra tartanak igényt. *A hatalom* azt a tíz éves időt ragadja ki, amikor a nők ereje elkezd felébredni, és ezt egészen egy világméretű háború kirobbanásának előestéjéig viszi.

Ennek a fantáziának egyik jól ismert előzménye Robert Merle 1974-es *Védett férfiak* című regénye, amely szintén egy matriarchális társadalmat mutat be, ahol egy kór terjedésének következtében a nemző képességű férfiak száma radikálisan lecsökken. A járvány miatt a megürült társadalmi pozíciókat nők töltik fel, így az elnök is egy nő lesz. Merle nem egy utópiát mutat be, hanem *A hatalom*hoz hasonlóan arra tapint rá, hogy miben jelentene mást, ha ehhez hasonló változás történne. Mindkét regény a hagyományos nemi szerepek felbontásával fogalmazza meg társadalomkritikáját nem csak elképzelt világokról, de (nyilvánvalóan) jelen világunkról is, ahol a két nem közötti egyenlőség (az esetleges mozgalmak ellenére) is problémás.

A szolgálólány meséje nem matriarchális társadalmat mutat be, de gender kérdéseket feszeget. A történet szerint kevés nő tud szülni, így azokat, akik képesek, kirendelik a társadalmi vezetőkhöz, hogy gyermeket hozzanak világra nekik. A társadalom rituális alapokon nyugszik, ahol a két nem közt szakadék képződik a hierarchiában, hiszen a férfiak minden területről kiszorítják a nőket, és a hagyományosan hozzájuk kapcsolt, háztartási szerepeknek tartott tevékenységek közé szorítják őket. A regény és a belőle készült sorozat a viktoriánus kor nőképét¹⁶ idézik fel az ideális Szolgálólányok, valamint a Parancsnok felesége által. A nőkhöz kapcsolt szerepek megszűnnek a társadalomban: a háztartás vezetése a Márták feladata, az anyaság, az aranykalitkában élő nő képe a Parancsnokok feleségéhez kötődik, míg a gyermekek kihordása a Szolgálólányok feladata. A történet rámutat, milyen katasztrofális hatással járna, ha visszatérnénk a sokak által nosztalgikusan elgondolt „hagyományos” – azaz patriarchális mintákhoz.

14 PINTÉR Máté, *Moskát Anita: Horgonyhely – Földbe vetett vasmacska*, Roboraptor, 2015.09.27. = <https://roboraptor.24.hu/2015/09/27/foldbevetett-vasmacska-moskat-anita-horgonyhely/>.

15 KESERŰ József, *Moskát Anita: Horgonyhely*, Sfmag, 2015.06.09. = <http://sfmag.u/2015/06/09/moskat-anita-horgonyhely/#comments>

16 „A 19. századi Anglia még javarészt férfiak által uralt világában bukott nőnek számított minden nő, aki nem felelt meg az erényesnek tekintett szexualitás normáinak, a szüzesség, a szenvedélytelenség és a feltétlen hűség követelményeinek. Az uralkodó ideológia ezért a legszigorúbb erkölcsi elutasítással és a társadalomból való kirekesztéssel fenyegette a szexuális úton vétkező nőket. [...] A nő szerepe [...] az anyaságra és gyermeknevelésre összpontosult: a lányokat már kicsi koruktól kezdve erre a nemes feladatra készítették fel. A nő birodalma a családi otthon volt, ahol szeretettel, biztonsággal, meleg világot teremtett férje és gyermekei számára. Ennek megfelelően a 19. századi forrásokban a két legelterjedtebb ideális nőalak az »otthon anyyala« és a »királynő«.” (vö. LAFFERTON Emese, *A bukott nő a viktoriánus képzetvilágban*, Rubicon, 1998/7 = http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/a_bukott_no_a_viktorianus_kepzetvilagban.) A szolgálólány meséjében ez annyiban módosul, hogy nem a szüzességet, hanem a homoszexualitást és az ellenőrzésen kívül eső szexuális aktust büntetik a Gyarmatokra való száműzéssel.

17 H. NAGY Péter,
Imaginarium VIII.
(*Géngépezet*), Prae,
2007/2., 11.

18 Chris BRAWLEY,
*Nature and the
Numinous in
Mythopoeic Fantasy
Literature.*
McFarland &
Company, Jefferson,
2014, 5–23.

Természet a magyar zsánerirodalomban

Egyre erőteljesebbnek tűnik az a tendencia a magyar zsánerirodalomban, amely a bioszféra bizonyos részeit vagy az ökológia helyzetére való reflektálást a művek integráns részévé teszik, vagyis az interpretáció során mindenképpen számba kell venni őket.

A science fiction mindig is vonzódott a biológiai témákhoz. Míg azonban a klasszikus sci-fi elsősorban a fizikai, asztronómiai stb. ismereteket hasznosította, addig a 20. század utolsó harmadának Új hulláma (mindenekelőtt a Hard SF-re kell itt gondolni), megtörte az ilyen típusú fikatív világalkotás dominanciáját. Bár addig is számos biológiai előfeltevés került napirendre a „műfajon” belül (pl. mutációktól való félelem, az intelligencia kiterjeszhetősége, idegen evolúció, a test manipulációja stb.), a biológia genetikai fordulata után a helyzet alapvetően megváltozott. Nagyon beszédes például az, hogy még a gép és ember szimbiózisára épülő cyberpunk sem kerülhette meg a biológiai identitás problémáját. Ezzel párhuzamosan az ismeretelméleti érdeklődés ontológiai felváltása is együtt járt olyan fejleményekkel, melyeknek tudományos előfeltevései a (szocio)biológia területéről származnak. A darwini evolúcióval való következetes szembenézés – Lem gépi civilizációin túl – például olyan remekműveket ihletett, mint Philip K. Dick kultuszregénye, az *Álmodnak-e az androidok elektronikus bárányokkal?*¹⁷

Bár a biológiai témák – ahogyan H. Nagy Péter is írja – főként a sci-fi műfajával asszociálódnak, mégis azt láthatjuk, hogy a fantasy regények is egyre inkább tematizálják – főleg az ökológiai problémák kapcsán. A természet felértékelése mindig is a fantasy egyik fontos jellemzője volt, ami ebben a kontextusban sajátos új hangsúlyt kap. Chris Brawley, aki a fantasyt mitopoetikus irodalomnak tartja, amely másodlagos világokat alkot a valóság kritikai felülvizsgálata és újjáértelmezése céljából, ökokritikai szándékot tulajdonít a fantasynek, és összefüggésbe hozza az ökokritikával magával is.¹⁸ Ugyan számos kritikus szerint a fantasy legfontosabb aspektusa a „menekülés” és a „természetfeletti” szerepeltetése, ám ezek közül az első gyakran a természetbe vagy egy *természetközeli világba* való menekülést jelent, míg a természetfeletti (mint a mágia is) gyakran egy *pogány/panteista mitológiában* aktualizálódik. Amikor a fantasyt múltba merülésként értjük, akkor a természetközelség a múlt szükségszerű részeként jelenik meg; azonban fordítva, a múlt példái egy természetközeli életmód lehetőségét is képviselik – a jelen számára. A fantasy hagyományosan is egy természetközpontú világgá alkotja újra a valóságot, ami újabban (talán a klímaváltozás hatására is) múltidézés nélkül biocentrikus jellegű, azaz az ökológia modern tudományos diszciplínája által inspirált lehetséges világok alkotásában nyilvánul meg.

A korábban említett *Vajak*-sorozat feudális világában is fontos szerepet tölt be a mutáció a vajákok teremtésében, de az elmúlt évek fantasy termésében inkább a környezeté, az ökológiai kérdéseké a főszerep, és nem a biológia tudományos eredményeié. Remek példa Seps László *Pinky* című regénye, amely főként városi közegben játszódik, a tündérek lakhelye viszont az urbánus világ ellenpólusaként rajzolódik ki. Eredetileg „évezredekig az erdőkben laktak, most meg beszorultak egy rezervátumba. Ami gyakorlatilag nem több egy félreeső parknál a város szélén. Ennyi erővel a Nádasba is küldhették volna őket.”¹⁹ A tündérek erősen a természethez kötődnek, annak szimbólumaként is felfoghatók, hiszen a pusztító magatartásformát képviselő embereket a természet erőinek (növények) irányításával zárják ki a territóriumukról.

A környezettel való asszociációt erősíti a tündérek kinézete és szaporodása is, amellyel a rovarokra hasonlítanak: lárvákból kelnek ki, és csápjai vannak. A regényben ezeknek a lényeknek az elnyomása, és gettókba tömörítése jelenik meg, általuk pedig a természet kizsákmányolása, hiszen testük felhasználásával készül a pinky nevű ital, amely az ember természetét képes megváltoztatni.²⁰ Az identitást ideiglenesen átalakító folyadék hozzávalóit, a tündéreket²¹ az italnak nevet adó vállalkozó, Mr. Pinky, szándékosan tenyészti, illetve a külső, városon kívüli területeiket igyekszik felszámolni, hogy alapanyagot nyerjen a pinkyhez. A történetbeli ital azt a gondolatot idézi fel, miszerint „a kortárs biotechnológia által támasztott legkomolyabb veszély az a lehetőség, hogy megváltoztatja az emberi természetet, és ezáltal a történelem 'poszt-humán' korszakában találjuk magunkat”.²² Az ital megalkotásának *módja* viszont korántsem a technológiában rejlő potenciált hangsúlyozza, hanem inkább azt, hogy a technológia mögött – ez esetben is – a bioszféra kapitalista kizsákmányolása és pusztítása áll, amely nem csak borzalmas, de nem is tartható fenn örökké.

A regény vége azonban a természet dominanciáját érzékelteti az olvasóval, hiszen Mr. Pinky

a föld felett lóg a tiszafák ágai között [...] A szúrós indák nagyrészt leszaggatták róla a ruhát: megőszült szeméremszőrjét világoszöld hatások járják át, szakállában virágok nyíltak, puha hasában hol felbukkan, hol eltűnik egy vastagabb inda, mint valami játékos tengeri kígyó. Ha az ember eléggé figyel, látni lehet, ahogy a növények lassan, észrevétlenül mozognak a bőre alatt, dudorokat feszítenek, lüktetnek, akár egy-egy elakadt lélegzetvétel, kúsznak a fény felé, mint a giliszták zivatar idején.²³

Az idézett rész folytatásában a tündérek Mr. Pinky testén keresztül, a bőre alatt tekerőző indák által kommunikálnak a regény főhősével. Ezzel a gesztussal a természet bosszút áll a kizsákmányolást végzők „arcán”, Mr. Pinkyn, illetve az analógia kódolja, hogy mindez az ital miatt történik.

19 SEPSI László, *Pinky*, Libri, Budapest, 2016, 14.

20 Ahogyan Szabó István Zoltán (stv) írja: „A pinky különös, narancsos ízű rövidital, melyben húsos rostok úszkálnak. A receptje éppen olyan titkos, mint a Coca-Coláé. Az ital feltalálóját nemes egyszerűséggel Mr. Pinkyként ismerik. [...] A pinky nem hasonlít az alkoholhoz vagy más kábítószerkehez. A pinkytől más ember lesz. A hatása alatt te lehetsz a társaság középpontja, akkor is ha egyébként egy viccet sem tudsz normálisan elmondani. Ha gyáva vagy, a pinkytől bátor leszel.” (vö. SZABÓ István Zoltán (stv), *Noir rózsaszínben* (Seps László – Pinky), Próza Nostra, 2016.12.10. = <http://www.proza-nostra.com/iras/noir-rozsaszinben-sepsi-laszlo-pinky>.)

21 Vö. SEPSI, *Pinky*, 23–24.

22 FRANCIS FUKUYAMA, *Poszthumán jövődönk*, Európa Kiadó, Budapest, 2003, 14.

23 SEPSI, *I. m.*, 335–336.

24 VERES Attila,
Odakint sötétebb,
Agave, Budapest,
2017, 197–198.

25 *Uo.*, 198.

26 *Uo.*, 193.

27 WUNDERLICH Lívus
– SZARKA András, *A
biokémia alapjai*,
Typotex, 2014, 3.
fejezet –
Makromolekulák.

Veres Attila *Odakint sötétebb* című regényében az univerzum, a létezés leképzéséhez hívja segítségül a természetet. Egy olyan növényként vizualizálja, amelynek felső részén a legfejlettebb entitások vannak, míg a gyökér felé közeledve egyre alacsonyabb rendű létformák, univerzumok helyezkednek el. „A mi szingularitásunk, a mi galaxisunk, a mi naprendszerünk, a mi bolygónk valahol a szár alján egy mellékág, egy felesleges kinövés, amit, ha lenne kertész, gondolkodás nélkül levágna egy metszőollóval.”²⁴ A növényt támadás érte, amely begyógyíthatatlan sebeket hozott létre a szöveteken. A növény tetejétől kezdve egy lefelé tartó teljes megsemmisülés vette kezdetét, amely bizonyos helyeken rendszerszintű öngyilkosságot eredményezett a pusztulás megérkezése előtt. Ezt a kiterjedt haldoklást akár ökológiai válságként is értelmezhetjük, amely szinte megállíthatatlanul felemészti mindent. A főszereplő nézőpontjából viszont láthatjuk, hogy a pusztulás (még) nem számolta fel az egész növényt:

[...] Újra a kinövésre figyeltem, a felesleges szárkezdeményre. Apró, fehér sejtek dolgoztak, közelebb mozdulva értettem meg, hogy fűrészelik.

Leválasztják a rothadó testről.

Pillanatokkal azelőtt, hogy a pusztulás elérte volna a kinövést, az levált a növényről, a fehér sejtek egy része a seben maradt, betapsztva azt, más része eltűnt a leszakadt részben.

Ezek a fehér sejtek, a világnövény utolsó pillanatban bevetett immunsejtjei, már tisztán láttam – ők voltak a cellofoidák, a sebhely pedig a megye.²⁵

A cellofoidák által befoltozott, és óvott seb nem tud begyógyulni, hiszen

A világ haldoklik. Pontosítok, már régen hallott, csak még nem vetétek észre. Nem a ti hibátok. Abból a megfigyelési pontból, amiben léteztek, nem lett volna lehetséges. A pusztulás a létezés más síkjában és idejében kezdődött, de csak a ti időtök szerinti mostban ért ide. [...] Ti gyakorlatilag szövetek vagytok, amik nem vették észre, hogy meghalt a test.²⁶

A regény zárata is a pusztulást vizionálja, de emellett magában hordozza, hogy az apokalipszis után valami ismét el fog kezdődni, egy újonnan, pontról pontra megformált világban. Éppen ezért a regény vége az ökológiai problémák metaforájaként olvasható, amely egy ember nélküli, új világot ígér. Az ökológiai olvasatot a történet növényi és organikus metaforái erősítik meg. Maguk az állatok is – akik a sebet fedik el – fokozzák ezt az értelmezést, hiszen nevükben kódolva van valamiféle növényi szervhez való hasonlóság, hiszen a cellulóz a növényi sejtek merevítő anyaga.²⁷

Nem csak a regény vége interpretálható ökológiai katasztrófa-ként, hanem az emberek cellofoida vadászata is, hiszen kristálytejükért gyilkolják le őket. Ebben a tettben az orvvadászatot fedezhetjük fel, illetve – amit a nevük jobban támogat – a fák kivágását, vagyis az ökológiai egyensúlyt biztosító és fenntartó növények pusztítását.

Veres novelláskötetében, az *Éjféli iskolák*ban több természethez kötődő motívummal is találkozhat az olvasó, talán legerősebben a *Visszatérés az éjféli iskolába* című szövegében. A novella a (természeti) körforgást mutatja be, amely nem csak a halottak feltámadásában jelenik meg, hiszen – ahogy az már a novella felütésében is megjelenik – a csecsemők egy földbe ásott lyukba születnek:

Olyan faluban élek, ahol a nők gyakran szülnék gödörbe. Ismerek egy asszonyt, aki büszkén vallja, hogy mindhárom gyermekét a szántóföldön tolta ki magából. A hagyományokat ápoló családok kiviszik az anyát a földekre, ásnak egy gödröt, majd hagyják, a nő hadd nyomja ki a gyereket, akit aztán kiemelnek a mocsokból és lefürdetnek, a gödröt pedig, annak tartalmával együtt, betemetik.

Ha a csecsemő nem sír fel, akkor azt is elhantolják. Egy helyre megy.²⁸

Ahogy az idézet érzékelteti, a születés és a halál szoros kapcsolatot ápol ebben a kultúrában, ami a természet körforgásához kapcsolódik. Végig a föld mint alfa és omega határozza meg a novella motívumait, valamint a falusiak életritmusát és életvitelét is. A falusiak életét a természet strukturálta hagyományok determinálják, és ezeket (mint például a növények és a hús feldolgozása) közösen végzik. A novella patriarchális falusi társadalma a természet és az emberek egymáshoz való viszonyát mutatja be.

A *Horgonyhely*ben szintén megtalálhatjuk azokat a természettel foglalkozó részeket, amelyek erőteljesen befolyásolhatják az interpretációt – ilyen például a földévés. Néhány kivételezett tudja csak elfogyasztani a földet, ezáltal olyan mágiához folyamodhatnak, amellyel a talajmozgásokat és a növények növekedését befolyásolhatják. A regény végkifejletében válik világossá, hogy voltaképpen a környezet és a természet körül forog minden, ez határozza meg mind a lehetséges világ szerkezetét, mind pedig a cselekményt. Az olvasó számára kiderül, hogy a földben növekvő gumók kötik helyhez az embereket a táplálék által vándorló részecskékkel.

A bemutatott kritikák közül kevés emeli ki, hogy a regényben az ökológiai szál is fontos szerepet játszik, vagy amennyiben mégis, olyan feltételként jelenik meg, amely elsősorban a világépítést segíti. A moly.hu egyik értékelése világít rá arra, mennyire fontos a regény bio vonatkozása: „Ha pár éve megkérdezik tőlem, van-e olyan, hogy biofantasy, szemrebbenés nélkül közlöm, hogy nincs, és igazam is lett volna. Hát, most már van.”²⁹ Emellett talán csak Keserű József kritikája mutat rá, hogy:

a terhességet és a földévést már Hippokratész is együtt emlegeti, Moskát Anita ügyes húzása azonban, hogy mindkettőt mágiikus funkcióval ruházza fel. A terhes nőt nem köti röghöz a horgonyhelyük, a földévés képességével rendelkező szereplők pedig olyasmire képesek, amire mások nem [...].³⁰

28 VERES Attila, *Visszatérés az éjféli iskolába* = Uő., *Éjféli iskolák*, Agave, Budapest, 2018, 193.

29 Id. HOLLÓ-VASKÓ Péter (Disznóparéj_HVP), *Moskát Anita: Horgonyhely* = <https://moly.hu/ertekelesek/1876964>

30 KESERŰ, I. m.

31 Karen J. WARREN, *Az ökológiai feminizmus ereje és igérete*, ford. BOTOS Katalin – HOMOK Melinda – SIMONYI Borbála = LÁNYI András – JÁVOR Benedek (szerk.), *Környezet és etika*, L'Harmattan, Budapest, 2005, 272.

32 INDU. B. C., *Flowers of Survival: An Ecofeminist Reading of Margaret Atwood's The Handmaid's Tale* = International Journal of Humanities and Social Science Invention, 2013/4., 7.

33 WARREN, I. m., 272.

34 Uo., 274.

35 Sherry B. ORTNER, *Nő és férfi, avagy természet és kultúra?* = BICZÓ Gábor (szerk.), *Antropológiai irányzatok a második világháború után*, Csokonai, Debrecen, 2003, 195.

36 Uo., 202.

37 Uo.

Meglátásom szerint a *Horgonyhely* gender és ökológiai olvasata nem különül el egymástól, sőt, ez a kettő nagyon is szoros logikai és okozati viszonyban áll egymással, és az ökofeminista elmélet keretében könnyen értelmezhetővé válik a köztük lévő kapcsolat. Dolgozatom célja bemutatni, hogy a kritikákban elkülönített szegmensek valójában szoros kölcsönös viszonyban állnak egymással. A férfiak és a nők hatalmi harcának boncolgatása nem választható el az ember nem-emberi környezethez való viszonyától, sem az utóbbi időkben a természet feletti uralom jogosságáról és lehetőségéről folytatott vitáktól.

A továbbiakban röviden vázolom az ökofeminizmus elméleti keretét, majd elemzem a *Horgonyhely* világát, társadalmát, valamint szereplőinek tettét az ökofeminizmus felől.

Ökofeminizmus

Az ökológiai feminizmus, röviden ökofeminizmus, „a feminizmus és a környezeti etika egy változata”.³¹ A terminust a francia Françoise d'Eaubonne alkotta meg 1974-ben.³² Az irányzat egyik kiemelkedő teoretikusa, Karen J. Warren szerint „fontos történelmi, tapasztalati, szimbolikus és elméleti kapcsolat van a nők feletti uralom és a természet feletti uralom között”.³³ Ez a kapcsolat fogalmi jellegű, hiszen mindkettő elnyomó fogalmi rendszernek tekinthető, elvégre alá- és fölérendeltségi viszonyokban gondolkodik. „Az elnyomó fogalmi rendszer, ha *patriarchális*, akkor a nők feletti férfiuralmat magyarázza, igazolja és tartja fenn.”³⁴ De hasonló értékhierarchikus gondolkozás figyelhető meg a természetről szóló beszédben is, hiszen olyan duális értékrendszert alakít ki, amellyel a természet feletti uralkodást igazolja.

Sherry B. Ortner bemutatja „azt a kulturális gondolkodás alapjául szolgáló logikát, amely a női alsóbbrendűséget feltételezi.”³⁵ Tézisének alapja a nők természettel és a férfiak kultúrával való azonosítása vagy szimbolikus megfeleltetése. A nők asszociációja a természettel elsősorban biológiai meghatározottságuk miatt történik. „[A] női test és annak funkciói nagyobb mértékben és hosszabb ideig törődnek a »faj életével«, amely a természethez közelebb helyezi őt ellentétben a férfi fiziológiájával, mely teljesen függetleníti őt azért, hogy a kultúra feladatait elláthassa”.³⁶ Ez a feladat a gyermekek kihordásából, táplálásából és neveléséből fakad, ami olyan társadalmi szerepbe helyezte a nőket, amely a férfiak státuszához képest kisebb presztízzsel bírt. Emellett „a női test és annak funkciói olyan társadalmi szerepbe helyezik a nőt, amely a kulturális fejlődés folyamatában a férfihoz képest alacsonyabb státuszt képvisel”.³⁷

Julia Kristeva az idő szempontjából fogalmazza meg, hogy a nőt miért azonosítják a természettel:

Ami az időt illeti, azt a feminin szubjektivitás egy sajátos mértékrendszerrel látja el, amely főként az ismétlést és az örökkévalóságot tartja meg a civilizációk és története során megismert számos időmodalitás körül. Egyik részről: ciklusok, terhesség, egy olyan

biológiai ritmus örök visszatérése, amely megegyezik a természet ritmusával [...]»³⁸

David N. Livingstone összegzi Carolyn Merchant nyomán azt a korai felfogást, amely szerint a világegyetemet nőként képzelték el. Ezt őrzi az Anyaföld, Anyatermészet, Szűz Föld és más hasonló megnevezések. Az elmélet szerint a tudományos forradalmak idején kezdett el átalakulni, gyengülni ez a kép, vagyis az organikust a mechanisztikus világnézet váltotta fel.³⁹ Ez párhuzamba állítható Erich Fromm elgondolásával, mi szerint a nők és a föld reprodukciós képessége olyan dolog, amely a férfiak számára egyfajta hiány, és ebből következően a nők kitüntetett szerepet tölthettek be a földművelés korai időszakában. Mindez addig maradhatott így, amíg a férfiak nem tudtak olyan tárgyakat létrehozni az intellektus segítségével, amivel ki tudták nyilvánítani „felsőbbrendűségüket”.⁴⁰

Ortner érvelése hasonlóságot mutat Fromm elképzelésével, hiszen Ortner szerint a férfi azért asszociálódik a kultúrával és nem a természettel, mert hiányoznak a férfiakból azok „a természetes alkotó funkciók”, amelyek viszont a nőkben megvannak a szülés miatt. Éppen ezért az alkotóképességet vagy annak lehetőségét „a technológia és a szimbólumok segítségével mintegy külsőleg »mesterségesen« juttatják kifejezésre.”⁴¹

Ebből fakad az a kulturális képzet, amely szerint a férfiak valamilyen maradandó, örökkévaló, páratlan dolgot hoznak létre ellentétben a nőkkel, akik „csak” a faj reprodukciója szempontjából számítnak, mert csak „halandó emberi lényeket” hoznak a világra.⁴² Ortner meglátása szerint a

kulturális érvelés szemmel láthatóan afelé halad, hogy a férfiak a vallás, a rítus, a politika, valamint a kulturális gondolkodás és tevékenység többi területének is „természetes” birtokosai, melyekben a spirituálisan egyetemes kijelentések és a társadalmi szintézisek létrejönnek. Így a férfiak nem csak az összes emberi alkotást tekintve azonosíthatók a kultúrával szemben a természettel; hanem az ódivatú kultúra felfogás szerint az emberi gondolkodás kifinomultabb és magasabb aspektusai – a művészet, a vallás, a jog stb. – is hozzájuk tartoznak.⁴³

Mindezzel párhuzamba állíthatók a már korábban is idézett Karen J. Warren kulturális érvelést bemutató struktúrái, amelyek fő jellegzettségé, hogy a természet és a nők egymás mellé kerülnek bennük. Végso következtetésük ugyanarra jut: „igazolják”, hogy a nő alávetett a férfiakkal szemben.⁴⁴ Éppen ezért az „öko-feministák határozottan állítják, hogy ugyanazt a fajta uralmi logikát szokás használni a természet leigázásának igazolására is, mint amellyel az emberek nemre, fajra, etnikai csoportra, vagy társadalmi helyzetre alapuló elnyomását alátámasztják.”⁴⁵

Vandana Shiva a nők és a (termő)föld kapcsolatát vizsgálja a gazdaság, illetve a patriarchális társadalom tükrében. Szerinte mindez szorosán összekapcsolódik a fejlődés aktívnek titulált tevékenységé-

38 Julia KRISTEVA, *A nők ideje*, ford. FARKAS Anikó = KIS Attila Atilla – KOVÁCS Sándor S. K. – ODORICS Ferenc (szerk.), *Testes könyv II*, Ictus és JATE Irodalomelmélet Csoport, Szeged, 1997, 331.

39 David N. LIVINGSTONE, *Ökológiai válságunk történeti gyökerei: újraértékelés*, ford. CSIPES Zoltán – SCHERING Gábor = LÁNYI András – JÁVOR Benedek (szerk.), *Környezet és etika*, L'Harmattan, Budapest, 2005, 184–185.

40 Erich FROMM, *The Anatomy of Human Destructiveness*, Holt, Rinehart and Winston, New York, 1973, 155.

41 ORTNER, *I. m.*, 203.

42 *Uo.*

43 *Uo.*, 208.

44 Vö. WARREN, *I. m.*, 276–277.

45 *Uo.*, 279.

46 Vandana SHIVA,
Életben maradni,
ford. Kiss Ágnes –
ERDEY Csaba = LÁNYI
András – JÁVOR
Benedek (szerk.),
Környezet és etika,
L'Harmattan,
Budapest, 2005,
300.

47 INDU. B. C., *I. m.*,
7.

48 *Uo.*, 8.

49 HÓDOSY
Annamária,
Biomozí, Tiszatáj
Alapítvány, Szeged,
2018, 156.

vel és az „élet tevékeny jellegével”, amely viszont a passzivitással asszociálódik, hiszen nem termel profitot és tőkét.⁴⁶

A korábban bemutatott regények és novellák között több olyan is akad, amelyek az ökofeminizmus felől is megközelíthetők. A *szolgálólány meséjében* az előidézett ökológiai problémák, a környezetszennyezés kapcsolatban állnak az emberek reprodukciós képességének csökkenésével.⁴⁷ Indu. B. C. a kémiai szennyezést, a természet uralását a férfiakhoz köti, amelyet a nők alávetettségével állít párhuzamba ökofeminista olvasatában.⁴⁸ A sorozat második évadában több olyan jelenet van, amelyek Serena, a Parancsnok feleségének üvegházában, a haldokló, satnya növények között zajlanak. A szereplők a terméketlenség, születés kérdéséről beszélgetnek, miközben a meddő Serena próbál viruló kertet létrehozni. A sorozat világosan megteremtí a föld és a nők közötti párhuzamot, amely a terméketlenséggel és a férfiak gyakorolta elnyomással kapcsolódik össze, ami annak ellenére is szembeötlő, hogy a férfiak maguk úgy vélik: a „romlást” éppen a feminizmus, vagyis a nők felszabadulása okozta, ezért kell visszatérni a patriarchális uralom korábbi formáihoz.

A *Pinkyt* is olvashatjuk az ökofeminizmus felől, amit a tündértársadalom felépítése tesz lehetővé. Hódosy Annamária *Rejtélyek szigetéről* írt elemzésének bizonyos passzusa modellálja berendezkedésüket:

A metafora [a film kaptártársadalm] itt visszakapja azt a jelentését, amit a 19. században vesztett el, s amely a királynő „vezette” harcias kis „női” rovarokat (a pókok mellett) korábban az *amazontársadalom* fantáziájával rokonította. De talán még ennél is fontosabb, hogy a „kaptár” képzete a szubjektivitás egy olyan újragondolását is képviseli, amely az egyéni és a társadalmi lét sajátosan „nőiként” értett verzióját részesíti előnyben.

A [...] rovar-társadalmak – a méhkaptár mellett a szintén „királynővel” bíró hangyaboly – legfőbb jellemzője a furcsa kollektivitás, a cél érdekében összehangolt és együttműködő tömegek [...].

A tündérek külsejének leírása a rovarokhoz közelíti a fajt, valamint kizsákmányolásuk a méhek kizsákmányolását idézheti fel, amelyek a társadalmuk kaptár berendezkedését is feleleveníti. A regény két tündérré fektet nagyobb hangsúlyt, az egyikük a főszereplő társa, Wendy, illetve a tündérr királynő. Ez a két karakter is jelzi, hogy a tündérek berendezkedése matriarchális társadalomként épül fel. Emellett a tündérek egyszerre asszociálódnak a földdel, a természettel, s azzal, hogy mindez összekapcsolódik a kizsákmányolással, az ökofeminizmus elméleti keretével megközelíthetővé válik. A tündérek kollektíven akarnak fellépni kizsákmányolásuk – pusztításuk – ellen, hiszen a pinky alapanyagai, és éppen ezért tömöríti a királynő alattvalóit saját, védhető ligetükbe.

A *Visszatérés az éjféli iskolába* esetén utaltam a novellában fontos szerepet játszó természeti ciklikusságra, amely az étellel és a halállal is összekapcsolódik. Ahogyan az ökofeminizmus a termőföld és a nők metaforikus megfeleltetésére mutat rá, úgy a novella is nyíltan

megrajzolja ezeket a párhuzamokat. A szöveg korábban idézett felütése után a ciklikussághoz tartozó élet-halál, természeti körforgás asszociáció kiegészül a föld termékenységevel is, amit összekapcsol a születéssel: „Azért születünk a földre, mert ezzel tiszteljük meg. Végül is a föld tart el minket.”⁵⁰

A halállal nem történik meg a teljes „visszatérés” a talajba, hiszen „Itt előfordul, hogy kétszer születik meg az ember a földből”.⁵¹ A sírból feltámadókat a falusiak elkapják, „kocsonyásítják”, és visszaadják földnek. Ez a cselekvés párhuzamba állítható a történet furcsa, a földből gondozás nélkül kifejlődő és termő növények feldolgozásával is. A növények különös „magokat” rejtnek magukban, de valójában egy-egy rendszertani „állatsoportot” vagy „embereket” jelölnek. A termények belsejében fejlődő lényeket feldolgozzák, mielőtt felélednének. A növények a kocsonyásított emberek testéből épülnek fel, és egy másik novella, a *Borostyánkompex* világít rá, hogy ez harmadik „megszületésnek” tekinthető, bár a termésekben már csak az emberi élet esszenciája koncentrálódik.

Mivel a szülés, születés a földdel, természettel, ciklikussággal áll párhuzamban, a novella felkínálja az ökofeminista olvasatot. Az, hogy a születés egy gödörbe történik, és onnan emelik ki a csecsemőt, a földből kinövő új emberi lény képzetét kelti. Ennek áttétele rajzolódik ki a termésekben, amelyekben a különböző élőlények növekednek. Felidézi, hogy minden úgy hajt ki, ahogyan a *magok*. Ebben pedig kirajzolódik a nő és termőföld *archetipikus egymásra vonatkozása* a reprodukció felől értelmezve. A férfiak ezzel szemben a vallási feladatokkal, a feldolgozással, a védelemmel, vagyis a fizikaival, az eszköz használatával, a dominanciával kerülnek összefüggésbe.

A novella szinte csak férfi visszatérőket emel ki, akiket feldolgozásuk után, mielőtt visszaadnák őket a földnek, porzóként neveznek meg. Ez szintén a föld termékenységet és nőies asszociációját erősíti. A férfiakkal társított tudás a női narrátor gyerekkori barátjában jelenik meg, hiszen a városból érkező, nem helyi fiú kérdez, információt oszt meg és akar birtokolni, mindezt a test és természet megértése miatt. A novella először a ciklikusság, a születés történetének tűnik, de valójában a természet által a nemi szerepekkel asszociált tulajdonságokat állítja szembe a falusi életben.

A *hatalom* sem csak egyszerűen egy matriarchális társadalmat bemutató regény, hanem megközelíthető az ökofeminista elméletek felől is, hiszen a környezetszennyezés, a környezetbe juttatott (hadászattól) kémiai anyagok hatására válhatott aktívvá a nők új fegyvere. Az első használathoz egy érzelmi sokk, veszélyhelyzet szükséges, amelyet a bemutatott karakterek esetén férfiak váltották ki nemi erőszakkal vagy gyilkossági kísérlettel: erejük a férfiak elnyomásának hatására éledt fel. A hatalom használatának leírásai természeti metaforákkal egészülnek ki, amivel a természet és a nőiség közt asszociációs kapcsolat alakul ki. A nők villámcsapásai miatt az áldozatok (akik férfiak) villámhegeit fához vagy páfrányhoz hasonlítják,⁵² mintha a férfiak pusztító cselekvéseiért állna bosszút a természet a nők által.

50 VERES, *Visszatérés az éjféli iskolába*, 193.

51 Uo.

52 Naomi ALDERMAN, *A hatalom*, ford. BORBÉLY Judit Bernadett, XXI. Század, Budapest, 2018, 22.